

27 AĞUSTOS 1990

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 4

KAYSERİ — 1987

KADER VE KAZÂ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Cihat TUNÇ*

Kader kelimesi lûgatte, «ölçme, tahmin, ölçerek, takdir ederek tâyin etmek» anlamlarına gelir. Ayrıca gücü yetmek (kudret) mâ nâsı da vardır.

İstılah mânâsı ise, Yüce Alah'ın iradelerini icrâdan, yani ortaya koymadan önce, takdir ve tâyîn edip ölçmesi anlamındadır. Bu itibarla, kelimedede esasen mevcut olan hüküm manasını da ihtiva eder. İşte bu mânâda Kelâm ilminde Kader, ezelden ebede kadar olacak, meydana gelecek, olup giden bütün olaylarda ve durumlarda hâkim olan külli ilâhî hükümdür. Ezelde verilen bu ilâhî hükümün, yokluktan fiil haline getirilmesine de kazâ dendiği için, kader kelimesi müslümanlar arasında ekseriya kaza ile beraber «Kaza ve Kader» şeklinde kullanılır. Halbuki bu açıklamaya göre kader önce kaza daha sonra olduğundan «Kader ve Kaza» şeklinde kullanılması daha uygun olurdu. Mamamih Türkçe'nin selikası bu şekli gerektirdiğinden «Kaza ve Kader» şeklinde kullanılagelmiştir.

Kaza kelimesi lûgatte, hüküm ve karar verme, bir vecibeyi ifâ etmek, yerine getirmek anlamlarına gelir.

İstılah mânâsı olarak : 1 — Kâdılık makamı ve memuriyeti, 2 — Evvelce ihmal edilmiş, vaktinde yapılmamış dinî bir ibadeti, vazifeyi sonradan yerine getirmek, 3 — Bütün varlıklara ve var olanlara nazaran, onların birbirini takib etmesinde Yüce Allah'ın ebedi ve küllî takdiri gibi, üç anlam ileri sürülmüştür.

Kelâm ilminde ise, Yüce Allah'ın ezelde takdir ve tâyin ederek ölçüp biçtiği şeylerin, vakti gelince yaratılmasına, vukua gelmesine kaza denir.

Ebû Mansûr Mâturîdî (Ö : 333/944) Kaderi, Kelâm İlmi'nin bir tâbiri olarak şöyle tarif etmiştir : Yüce Allah'ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekanını, özelliklerini, yani ne şekil ve ne zamanda olacaklarsa, onların hepsini ezelde —daha onlar meydana yok iken— bilip o suretle takdir ve tayin buyurmuş olmasına kader denir, bu da Yüce Allah'ın İlim ve İrade sıfatlarına râcidir.

Kazayı ise Mâturîdî şöyle tarif eder : Cenab-ı Hak'ın ezelde irade ve takdir buyurmuş olduğu şeylerin, zamanı gelince her birisini ezeldeki ilim, irade ve takdirine uygun bir şekilde icâd edip yaratmasına kaza denir ki, bu da Yüce Allah'ın Kudret ve Tekvîn sıfatlarına râcidir.

KUR'AN-I KERİMDEKİ KADERLE İLGİLİ GÖRÜLEN ÂYETLER :

Kur'an-ı Kerimde kader kelimesi ve bu kelimedenden türemiş olan diğer sözler miktâr, ölçü, bir ölçü halinde tayin ve tahsis etmek, her şeyi bir ölçüye, bir hikmete ve bir nizama göre yapmak anlamlarına gelmektedir.

Kader ve takdir kelimelerinin Yüce Allah'a isnâdı, O'nun yaptığı işlerin bir nizâmı, ölçüsü ve hikmeti olduğunu bildirir. Ayrıca bu husus, O'nun bütün herşeyi bir hikmete göre yaptığını ve lüzumsuz, mânâsız, gelişigüzel, rastgele hiçbir iş yapmadığını gösterir. Bunun için, her şeyin bir ölçüsü, miktarı, hikmeti ve uyduğu bir nizâmı vardır.

ÖRNEKLER :

1. 6. En'am Suresi/91. âyette geçen : «ve mâ kaderû'llâhe» (1) ibaresine şöyle mânâ verilmiştir :

1. Erciyes Üniversitesi Matbaasında arap harfleri bulunmadığından ve maddi imkanlarımızın da klişe yaptırılmamızı mümkün kılmadığından ibâreleri transkribe etmek zorunda kaldık, anlayızla karşılanmasını umarız.

«Kâfirler : Allah hiçbir insana bir şey indirmemiştir, demekle Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler», yani O'nu gereği gibi bilmediler, demektir.

2. 13. Rad/26. âyetteki «yakdırur» kelimesi ölçü anlamında olup, âyetin meâli şöyledir : «Allah istediğine rızgını genişletir ve bir ölçüye göre verir.»

Bunun açıklaması şöyle yapılabilir : Allah bir kimseye rızgını gelişigüzel vermez, hikmetinin gerektirdiği bir ölçüyle verir. Burada «yebсутu yayar» anlamındaki kelimenin karşısında «yakdırur» kelimesine müfessirlerce «daraltır» mânâsının verilmesi, mânâlar arasında bir mukabele bulunduğu düşüncesinden hareketle verilmiştir. Halbuki, daha isabetli olan mânâ «yebсутu» ya, bol vermekte Allah'ın bir hikmeti vardır, o da bir ölçüye göredir, anlamının verilmesidir.

3. 54. Kamer/12. âyetindeki «Kad Kudira» ibaresine, âyetin bütünü içerisinde şöyle mânâ verilmektedir : «Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık, (her iki) su, takdir edilen bir ölçüye göre birleşti.»

4. 23. Mu'minûn/18. âyetindeki «bikaderin» ibaresi de âyetin bütünü içerisinde şu mânâyâ gelmiştir : «Gökten suyu ölçüyle indirdik de, onu yerde durdurduk. Şüphesiz onu gidermeye de kâdiriz.»

5. 54. Kamer/49. âyette Yüce Allah : «İnnâ Kulle Şey'in halaknâhu bi kaderin» buyuruyor, meâli : «Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır. »

Bu son iki âyette geçen «bi kaderin» lafızlarının mânâsı miktar, yani bir ölçü ve oran ile ihtiyaçları nisbetinde, faydalanıp zarar görmeyecekleri surette yağmur yağdırdı, demektir. «Gökten bir ölçü dahilinde yağmuru indiren Yüce Allah'tır» anlamına gelmektedir. İkincisinde de yine ölçü ve oran (nisbet) mânâsındadır; her şeyi bir ölçü ile yarattık, demektir. Gerçekten de Kimya ve Fizik ilimleri isbat etmişlerdir ki, her şeyin terkip, molekül, atom ve atom ağırlığı gibi pek çok kimyevi hususlarda belli ölçü ve oranları vardır. Bu oran ve ölçüler değiştikçe maddeler de farklı farklı görünüp, şekil ve adlar almaktadırlar. Yine bu âyetler, Kainatta dü-

zensizlik ve nizâmsızlık bulunmadığını ve hiç bir nesnenin kendi kendine tesadüfen olmadığını göstermektedir.

6. 25. Furkan/2. âyetinde : «fe-Kaddehâhu takdîrâ » ibâresi- ni âyetin tamamı içinde şöyle mânâlandırılmak mümkündür : «O (Yüce Allah) her şeyi yaratıp **bir ölçüye göre düzenledi.**» Görül- düğü üzere, bu âyette geçen kader kelimesinden türemiş sözler de bir önceki âyet için yapılan açıklamalara tamamen uymaktadır.

7. 77. Mürselat/20, 21 ve 22. âyetlerde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor : «Sizi bayağı (alel âde) bir sudan yaratıp belli bir sü- reye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi ?»

22. âyette geçen «ilâ kaderin ma'lûm» ibaresi, belli bir süreye kadar, anlamına gelmektedir; yani ana rahminde çocuğun Ce- nab-ı Hak'ın tayin ettiği belirli bir süreye kadar —doğuma ka- dar— kaldığına işaret etmektedir.

8. 13. Râd/8. âyetin son kısmında yer alan «bi-mikdârin» sözleri, kader kelimesiyle ilgili olup mealî şöyledir : «Allah her dışının rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoy- duğunu bilir. O'nun katında her şey **bir ölçüye göredir.**» Görüldü- düğü gibi «mikdâr» kelimesi bu âyette de ölçü ve nisbet mânâsı- na gelmektedir.

9. 15. Hicr/21. âyette yer alan «illâ bi-kaderin ma'lûm» iba- resine âyetin bütünü içerisinde şöyle anlam verilmiştir. «Hazine- si bizim katımızda olmıyan hiçbir şey yoktur. Biz onu **ancak belli bir ölçüye göre indiririz.**»

Bu ve benzeri âyetlerden açıkca anlaşılacağı üzere, insanın yaratılmasından önce, onun nasıl hareket edeceği, ne yapacağı tarzında değişmez bir şekilde önceden yazılmış, çizilmiş ve hatta halk arasında «alın yazısı» diye isimlendirilen, şarkılarımıza, tür- külerimize silinmez alın yazısı olarak girmiş bir kader anlayışı, bahis konusu edilmemektedir. Cenab-ı Hak'ın kâinat ve âlem hakkında, kâinatın düzeniyle ilgili olarak ve kâinat içinde yer alan her şey hakkında ezeli ilmiyle tamamen ilgili bir ölçü, bir nisbet, bir nizam elbette bahis konusudur ve buna bağlı olarak Yüce Allah'ın tahdîd ve takdirinden bahsetmek yerinde olur.

Nitekim Kur'an-ı Kerimde bu hususu kuvvetlendiren, destekleyen âyetler de mevcuttur.

10. 57. Hadid/22. âyet : «Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce, Kitapta bulunmasın, doğrusu bu Allah için kolaydır.»

Bu âyete göre «musibetlerin yaratılmadan önce bir kitapta olduğu» anlaşılmaktadır; fakat buradaki kitaptan maksadın yüce Allah'ın ilmi olduğunda ittifak vardır (2).

Bununla beraber, âyeti bir öncesine ve sonrasına bağladığımız zaman, görüyoruz ki, bir önceki âyet, mü'minlere Cenneti ve Allah'ın affını kazanmaya koşmalarını emretmekte ve bu Cennetin, Allah'a ve Peygamberine inananlar için, Allah'ın bir ihsan olarak hazırlandığını bildirmektedir. Allah yolunda, işte bu mücedele yapılırken, insanın malına ve canına isabet edecek felâketler—musibetler— hususunda Yüce Allah, bu inanmış kullarına uğradıkları felâketten dolayı tasalanmamalarını, onlara yaptığı ihsanlardan dolayı da şımarmamalarını, hepsini Kendisinin bildiğini, haber vererek mü'minleri yaşanan bu hayatta ümitsizliğe düşmemeleri için teselli etmiş veya onları gururlanıp, kibirlenip yollarını şaşdırmaktan korumuştur (3).

11. 13. Rad/39. âyet : «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır, Ana Kitap onun katındadır.»

Bu âyette de, değişmez bir surette yazılmış bir kaderin varlığına işaret bulmak pek kolay olmasa gerekir; çünkü «Allah istediğini siler, istediğini bırakır» demek, böyle yazılı bir kaderin olmadığına delildir; aksi halde silip bırakmak kâbil olmazdı. Silmesi ve bırakması yine O'nun ilâhi kanunlarına bağlıdır. Zira yazılmış, değişmez bir kader bahis konusu olmuş olsa, Yüce Allah'ın bunlardan istediğini silmesi, istediğini bırakması mantıken doğru olmaz. Önceden yazıp çizdiğini, hâşâ şimdi bozuyor demektir.

Nitekim Âli İmrân Suresinin 47. âyeti bu hususu açıklamaktadır :

2. Ebu's-Su'ud, İrşadu'l-akl, C. VIII, s. 138. (Mefatihü'l-Gayb kenarında).

3. Şerhu Ali el-Kârî li'l-Fıkhî'l-Ekber, s. 36, Mısır 1323.

«...Şöyle dedi : Allah dilediğini böylece yaratır. Bir işin olmasını dilerse (bir işin olmasına hükmederse), ona «ol!» der ve o hemen olur.»

Şu halde Yüce Allah bir işin olmasına hüküm verirse, o işin olmaması inkansızdır. Böyle olunca, şâyet Allah, hüküm verip kaderi yazıp çizmiş ise, onu silip silmemesi, onu yerinde bırakması mumteni olur. O takdirde bu âyetleri anlamamız kâbil olmaz.

Diğer taraftan kaderi yazılıp çizilmiş, değişmez bir hüküm olarak kabul edersek, Cenâb-ı Hak'ın insana lütfedip ihsan ettiği cüz'î irâdeyi, akıl ,idrak ve ihtiyarı yani tercih hakkını inkar etmiş ve Cebriye Fırkası gibi düşünerek Ehl-i Sünnet inancından da uzaklaşmış oluruz.

Akıl : iyiyi, kötüden, güzeli çirkinden, faydalıyı zararlıdan, hayrı şerden ayırma kudretidir. İdrak ise, iyiyi kötüye, güzeli çirkine, faydalıyı zararlıya, hayrı şerre tercih etme kabiliyetidir. O kudrete ve bu kabiliyete cüz'î irade adı verilmiştir. Ateş yakıcıdır; iğne de batıcıdır. Akıl bunu böylece ayırır. Buna rağmen insan, kendini ateşe atarsa ve iğne insana sırf hatası yüzünden batarsa, suç kimindir ? Ateşin mi ? İğnenin mi ? Elbette ne ateşin, ne de iğnenin; şüphe yok ki insanın !... Yüce Allah'ın iradesi iyiyedir, kötüye değil, Rızası da iyiyedir, kötude değil...

KADERE İMANIN VÜCÛBİYETİ :

Hız. Peygamberden rivayet edilen sahih hadislere göre, kadere iman, islâm dininin iman esaslarından bir tanesini teşkil etmektedir. Âmentü cümlesinde yer alan «ve bil-kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhi Teâla» ibaresi de bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Yüce Allah, şeriatleri, ilâhi nizamları vaz'eder ve bu mevcudat için, yani var ettiği, onlara varlık verdiği her şey için koyduğu kanun ve kaideleri yaratır. Her şey de bunlara göre oluşur, gelişir ve belli bir devamlılık kazanır.

Nitekim bu hakikatı Yüce Allah Yâsin Suresinin 37 - 40. âyetlerinde şöyle haber vermektedir :

«Onlara bir delil de gecedir : Gündüzü ondan sıyrırız da karanlıkta kalırlar. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir.

Bu, Güçlü ve Bilgin olan Allah'ın kânûnudur. Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir. Ay'a erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yürürler.»

İşte, bu âyetlere dikkatle bakılıp üzerinde düşünülürse, Yüce Allah'ın takdiri, tahdidi, nizamı gayet kolay anlaşılır. Yıl boyunca gece ve gündüzün uzayıp kısalması, birbirini takip etmesi, aydınlıktan sonra, karanlığın, karanlıktan sonra aydınlığın gelivermesi; ama güneşin durmadan kendi yörüngesinde yürüyüp gitmesi, ay'ın önce ince, sonra yavaş yavaş bütünleşir görünmesi, daha sonra da yavaş yavaş inceliyor kuru bir dal gibi hilâl ve kaş şeklinde görünmesi ve sonra kaybolup bir iki gece sonra yine görünmesi hep Yüce Allah'ın koyduğu nizam ve kanunlara göre olmaktadır. Bugün müsbet ilmin de kabul etmek zorunda olduğu gibi bütün bunlar yeryüzünün kâinatın şekilleri, durum ve konumlarıyla, duruşlarıyla hem kendi yörüngelerinde hem de öteki gezegenlerin etrafında hareket etmeleriyle yakından ilgilidir. Bu görünüşler dünya kurulalı beri böylece devam edip gitmektedir ve kıyamete kadar da böyle sürüp gidecektir; ama bu hakikatleri biz, ilim ve irfanımız arttıkça daha iyi kavrayıp idrak edeceğiz .

İşte, bu ve benzeri âyetler, Yüce Allah'ın ilim, irâde ve kudret sıfatlarıyla ilgili olan bu inancın gereğini açıkca bir şekilde ortaya koymaktadır. Halbuki insanların bir kısmı kaderin anlamını, Alah'ın kullarını, onlar için takdir ve tayin edilen kadere göre zırlaması şeklinde zannetmişlerdir. Aslında mesele böyle değildir. Zirâ bu, kulların kendi cüz'î iradeleriyle yaptıkları, işledikleri ve kendilerine mal ettikleri işleri, Allah'ın önceden bilmesi, o bilgisine göre takdir ve tayin etmesi ve bunları zamanı gelince, kulun cüz'î irâdesi doğrultusunda yaratmasıdır. Bu yaratılan şey «Amentü cümlesinde» de ifade edildiği gibi hem iyi hem de kötü şey olabilir, fakat kötü şey hakkında Yüce Allah'ın rızası ve muhabbeti yoktur. Yüce Allah, olacak şeyleri, olmadan önce bilir; bunların meydana gelip ortaya çıkması, kulun cüz'î iradesine herhangi bir şekilde müdâhalesi, tesiri, etkisi olmıyan bir bilgi gereği olmaktadır.

Şöyle bir misâl vermek konunun anlaşılması bakımından yerinde olabilir : Bir insan düşünelim ki, bu şahıs, çocuğunun zekî, derslerine karşı kabiliyetli, çalışkan ve o dersleri anlama ve ezber-

lemede istekli olduğunu biliyor. İşte bu kişinin, çocuğunun bu hallerini bilmesinin, çocuğun başarılı olmasında bir etkisi, bir zorlaması yoktur. Bu özelliklere sahip olan çocuğun, bu akıl ve idrakını kullanması yine kendi elindedir. Kaldı ki, Allah'ın kulları, kendileri hakkında Yüce Allah'ın neler bildiğini de bilmemektedirler; zirâ kader ilâhî bir sırdır. İşte bu bakımdan : «Kadere iman vâcibtir; fakat onunla ihticâc câiz değildir» denmiştir ki, bunun anlamı şudur : Bir kötülüğü işleyip sonra «kaderim böyle imiş» demek câiz olmadığı gibi, kadere itimaden yani inanarak ve güvenerek, işlerin sebeplerine yapışmayı (esbaba tevessülü) terketmek de câiz değildir; çünkü mukadderât (Allah tarafından takdir ve tâyin edilenler) bizim tarafımızdan bilinmemektedir.

Şu halde kadere imânı, her şeyin Allah'ın hikmetine, takdir ve tayinine göre tezahür ettiği şeklinde anlamak gerekir. İnsana bir zarar isabet ettiği zaman âcizlenip ümitsizliğe düşmemesi, başarıya ulaşip iyi durumlarla karşılaştığı zaman da aşırı derecede sevinip her şeyi unutmaması, insanlara ve Yüce Allah'a yüz çevirmemesi, her iki durumu da değerlendirip hareketlerini ona göre düzenlemesi gerekir.

Nitekim bu husus Hadîd Suresinin 22 ve 23. âyetlerinde şöyle ifade buyrulmuştur :

«Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir olay yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o, Kitab'da bulunmasın. Doğrusu bunu bilmek Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanız içindir. Allah, kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez.» İşte kaderden anlamamız gereken budur ve bu anlayış Hz. Peygamberin ve onun sahâbilerinin anlayışına uygundur.

Hz. Ömer zamanında, hırsızlardan biri yaptığı hırsızlık suçundan dolayı, huzuruna getirildi:

Hz. Ömer, ona, niçin çaldığını sordu. Hırsız da cevâben : «Allah böyle takdir etti» dedi.

Bunun üzerine Hz. Ömer ona otuz kırbaç vurduktan sonra, elini kesin, diye emretti. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca :

«Hırsızlığından dolayı eli kesildi, Allah'a yalan iftiradan dolayı da dövüldü» dedi.

Şüphesiz ki, kadere iman, bir işin sorumluluğunu başkasına yükleme yolunu açmaz ve günah işlemeye de bir sebep teşkil etmez. Yine bu iman, bunun bir zorlama, bir cebr olduğunu kabul edenlere de bir imkan tanımaz. Aksine amellerin, yapılan işlerin ortaya çıkmasında tahakkuk edecek yüksek gayelerin keşfedilmesine imkan verir.

Bir bakıma, kader ve kaza, başka bir kader ve kaza ile geri çevrilir. Şöyle ki, açlık, yemek ile, susuzluk, suyu kana kana içmekle, hastalık ilaç ile, sıhate avdet etmekle, tembellik çalışmak ve gayret etmekle defedilmiş, telâfi edilmiş olur.

Hz. Ömr, Taûn = vebâ hastalığından uzaklaşmayı, o beldeden göçüp gitmeyi tasvip ettiğinde, Ebû Ubeyde b. Cerrâh : «Yâ Ömer Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun ?» dedi.

Hz. Ömer de, «Evet, Allah'ın bir kaderinden başka bir kaderine kaçırıyorum» diye cevap verdi. Yani Hz. Ömer, tâbir câiz ise, Allah'ın hastalık ve vebâ kaderinden, sıhhat ve afiyet kaderine kaçırıyordu.

Hz. Ömer, sonra ona şöyle bir misal getirdi : Eğer bir kişi, kurak araziden mümbit araziye göç ederse, devesini ve diğer hayvanlarını orada otlatmış, beslemiş olacak, onları açlık ve kuraklıkla başbaşa bırakmamakla o hayvanlardan faydalanmaya devam etmiş olacaktır. Böylece o kişi, Allah'ın bir kaderinden başka bir kaderine intikal etmiş olur.

Hz. Peygamber, zayıfların, güçsüzlerin, başarısızlığa uğrayanların, nefislerinde yanlış anlayıştan doğan özürhümlerinin âciz kaldığı gibi, çaresiz kalabilirdi; fakat o âciz kalmayıp gerçeği ortaya çıkarmak üzere geldi. Büyük risâletinin gerçekleşmesi için yardım istedi. Bunu da kullara yardım hususunda Allah'ın sünnetine bağlı kalarak yaptı. Fakirlik çalışma ile, cehâlet ilim ile hastalık ilaç ile, küfür ve günah ona karşı koymakla giderildi. Her türlü güçlüğü karşı mukâvemet edildi. Keder ve üzüntüden, acz ve tembellikten Allah'a sığınıldı.

Hiç bir muzafferiyet ve gâlibiyet yoktur ki, Allah'ın kadere ve meşietine gereği cereyân eden yüksek iradenin tezâhürlerinden biriyle tezâhür etmemiş bulunsun.

Sevgili Peygamberimiz ümmetini, kaderi yanlış anlamaktan sakındırdı ve bu yanlış anlayışa girenlerle mücadeleye davet etti.

Ebü Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir : «Biz bir gün kader konusunda tartışmaya varan bir münâkaşa halindeyken Allah'ın Rasûlü yanımıza geldi. Bizi böyle görünce, mübarek yüzü kızarıp hiddetlendi ve şöyle dedi : «Ben size bunun için mi gönderildim ? Sizden önceki kavimler, bu konuda çok tartıştıklarından yok olup gittiler. Size bu konuda münaza yapmamanız emrolundu.»

Bu bakımdan, bizce gerçek mahiyeti bilinmeyen bir kader üzerinde gelişi güzel konuşmak, uzun uzadıya tartışmalara girip birbirimizi bilemediğimiz bir şey uğruna kırıp incitmek doğru olmaz. Öyleyse, insan üzerine düşeni yapmalı, bütün sebeblere başvurup, yapılması gerekli olanları yerine getirdikten, akıl ve idrakını kullanarak cüz'i iradesiyle yapacağı işlerin faydalı ve zararlı yönlerini de düşünüp taşındıktan sonra hareketlerine, davranışlarına ve işlerine bir yön vermelidir. Onun bu şekilde hareket etmesi, kaderi suçlamasından daha faydalı ve daha ilmi olur. Zaten Yüce Allah'ın, diğer bütün sıfatlarıyla beraber, bilhassa İlim, İrade, Kudret ve Tekvîn sıfatlarına da iman eden bir kişi O'nun kader ve kazasına da iman etmiş olur; fakat önemine binâen iman esasları arasında kader ayrıca yer almıştır.

İmam-ı Azam Numan b. Sabit'e göre kader, hayrın ve şerrin Allah'ın takdiriyle olmasıdır, yani kader takdir olunmuş demektir. Yine İmam-ı Azam'a göre : «Allah eşyayı bir şeyden yaratmadı. Yüce Allah eşyayı yaratmazdan evvel ezelden bilir. Eşyayı vücûda getirmeden (varlık vermeden) önce takdir ve kaza eden O'dur. Gerek dünyada, gerek Âhirette her şey O'nun bilmesiyle, O'nun dilemesiyle, takdir eylemesiyle, hüküm ve kaza eylemesiyle «devh-i mahfuz» a yazmasıyla; fakat levh-i mahfuza yazması vasıf suretiyledir, hükmetmekle değildir. Kaza, kader ve meşîyyet de Yüce Allah'ın ezeli ve keyfiyeti bizce anlaşılmayan sıfatlarıdır» (4).

İmam-ı Azam'ın, «Levh-i Mahfuza hüküm suretiyle yazmadı, vasıf suretiyle yazdı» demekten maksadını Şârih Ebu'l-Muntehâ

4. İmam-ı Azam, El-Fıkhü'l-Ekber; Ebu'l-Muntehâ, Şerhu'l-Fıkhü'l-Ekber, s. 21; İmam-ı Azamın Beş Eseri, Çev.: Mustafa Öz, Metin kısmı, s. 59; İstanbul 1981.

şöyle açıklıyor : «Yüce Allah Levh-i Mahfuza bir şeyin vasıfsız, sebepsiz, mücerred bir hüküm ile meydana gelmesini yazmadı. Meselâ; Ali mü'min olsun, fakat Zeyd kafirlik etsin, diye yazmadı. Böyle yazmış olsaydı, Ali imana zorlanmış, Zeyd de mecburi olarak imansız kalmış olurdu. Çünkü Yüce Allah'ın bir şey hakkında vermiş olduğu hüküm muhakkak yerini bulacak, o şey, o hükme uygun olarak meydana gelecektir. Cenab-ı Hak'ın hükmünü hiç bir kuvvet tersine çeviremez. Fakat Yüce Allah öyle hükmetmedi; Levh-i Mahfuza şöyle yazdı : Ali, kendi ihtiyarıyla kendi seçimiyle ve kudretiyle mü'min olacak, iman edecek ve küfrü istemeyecektir. Zeyd de kendi istek ve seçimiyle kâfir olacak, iman etmeyecek, küfrü isteyecektir» (5).

Şu halde, Levh-i Mahfuz, Yüce Allah'ın bir plânı hükmündedir ki, asla ve kat'a hatadan mahfuzdur. Kulların bütün fiilleri, Allah'ın yaratması, iradesi, hükmü, kaza ve kaderiyledir; fakat bu hususta cebir ve zorlama yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak, insana bir irade vermiş ve onu istediğini yapmaktan serbest kılmıştır. İnsan bu ihtiyarını, tercih hakkını isterse iyi yola, isterse kötü yola sevkeder. Cenab-ı Hak'ta onu yaratır. Kul gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef değildir. Bizde hem kudret vardır, hem irade ve hem de bu irade müessirdir; fakat hâlik (yaratıcı) değildir. Hâlik ancak Allah Teâlâdır. Bizdeki kudret, mümkün olan fiillerin meydana gelmesinde müessirdir. İrade ise mümkün olan fiillerin işlenmesi ile işlenmemesinden birini tercih eder. Bu kudret ile irade, Allah tarafından kullarına verilmiş birer sıfattır. İrade-i cüz'îye yapmakla yapmamaktan ibaret olan iki cihetten birisini tercih ve ihtiyar etmeye denir. Yüce Allah'ın iradesine de iradey-i kâmile, kudret-i kâmile denir.

Şu halde insan bir ihtiyara sahiptir, saadet veya şekâvet yollarına kendi ihtiyarıyla gider, kaza ve kader de kulların, insanın bu husustaki ihtiyarına, tercih veya seçeneğine uygun olarak tecelli eder. Bu itibarla kadere imân vacibtir, fakat yukarıda da belirtildiği gibi onunla ihticâc olunmaz.

5. Fıkh-ı Ekber, Çeviren : Sabit Ünal, Ankara 1957, s. 37 - 38.